

L. L. 1955

Fig. 1. Grønholt. Ydre, set fra sydvest, med kirkegårdsudvidelsen til venstre i billedet.

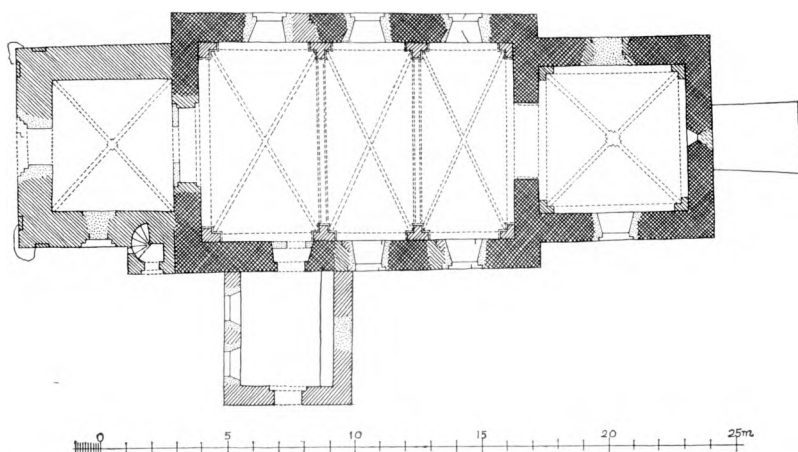
GRØNHOLT KIRKE

LYNGE-KRONBORG HERRED

Sognet, der for reformationen synes at have været selvstændigt, var 1567 *anneks* til Asminderød (et forhold, som stadig består) og havde da 36 *decimantes*¹. 1585 blev Hillerød udskilt af sognet² (jfr. p. 637), og omkring 1591, da Oluf degn i Asminderød efter kongelig majestæts brev havde fæstet kirkens anpart [tiende], var denne ansat til 10 pund rug og to pund byg³. Kirken, der senere inddroges under rytterdistriktet, afhændedes 1873⁴ og overgik til selveje 2. marts 1910. — Blandt kirkens ejendele 1620 er opført 24 øg⁵.

Sagn. Stedet Kirkebjerg var af stude udpeget til første byggeplads, men hvad man opførte, blev straks nedrevet. Grundvolden flyttedes til det nuværende sted, som ligeledes anvistes af stude, forspændt en sluffe med sten. Da kirken var færdig, blev en heks så forbitret, at hun kastede en sten mod bygningen, men den ramte ikke⁶. Sml. også sagn knyttet til †monstranshus(?) og †relikviegemme.

Kirken ligger på en lille bakkeknold i byens nordvestre udkant og i sognets vestlige halvdel. Den lille *kirkegård*, som har faldt til alle sider, fik omkring 1900 en udvidelse mod vest (sml. ligkapel) og muligvis tillige en mindre mod nord, mens udstrækningen mod øst og syd antagelig er uændret. Indhegningen om

Grønholt. Plan. 1: 300. Målt af C. G. Schultz 1930, suppleret og tegnet af El. M. 1967.

vest udvidelsen (jfr. fig. 1) samt i nord og på nordre halvdel af østsiden er kampestensdiger, resten hvidtede og teglhængte mure af kampesten og tegl. Nord-sidens mur, der indvendig er helt jorddækket og beplantet med en hæk, går formentlig tilbage til 1700'rne, mens østsidens er fornyet 1956. Indhegningen af kirkegårdens gamle del er uforandret fra 1788⁷, da der nævnes 200 alen kampestensdige og 138 alen mur af kamp og mursten. Før den tid, 1743 og 1770 omtales ringmurens piller i syd og vest, 1722, at et stykke sydmur fik pålagt hulsten (munke- og nonnetagsten) fra tårnets nordside⁸, og 1666, at de årlige reparationer med ris i ringmurens »gabe« ingen bestand har, hvorfor de nu er blevet lukket med sten og jord⁹.

Bortset fra en nyere tremmeport helt mod nord i østmuren har kirkegården kun een indgang, en stor, muret portal fra 1500'rne midt i østmuren; dette er påfaldende, da kirken siden 1843 har haft indgang fra vest, gennem tårnet, og før den tid gennem våbenhuset i syd. Den hvidtede og teglhængte portal (fig4), der har port og låge, begge rundbuede, falsede og forsynet med tremmelåger af træ, er tidligst nævnt 1667⁹. Denne østre låge er 1741⁸ omtalt sammen med søndre låge samt en port og låge i vest; den sidste er forsvunden ved kirkegårdens udvidelse.

†*Kirkerist*. 1741 blev halvdelen af den østre rist opmuret, og 1764⁸ tales om kulan under ristrammen.

Bygninger på kirkegården. På vestudvidelsen ligger et *ligkapel*, der 1904¹⁰ nævnes som nyopført; det er af røde sten, i nyromansk stil. Tæt ved står en lille bygning af udmuret bindingsværk, som nu benyttes til redskabsrum.

En †*kirkelade* er nævnt 1615⁵ og 1661⁹, sidst i forbindelse med indkøb af tagsten, to vindueskarme, planker til loft etc., som benyttedes til en reparation,

L. L. 1955

Fig. 3. Grønholt. Skibets sydmur, set fra våbenhuset, med dørstik og tympanonfelt (p. 860).

fordi laden »i fjendernes tid blev ilde ruineret og øde«. 1705¹¹ beretter præsten, at kirken på grund af gæld engang havde måttet overdrage den gamle grundmurede lade på kirkegården til kirkeværgen, at den er nedrevet, og at der på dens plads nu står et ubeboeligt hus; 1737 blev der nedtaget et faldefærdigt hus i østre ringmur (som ikke vedkom kirken), og hullet lukkedes med en ny grundmur, 10 alen lang, 4 høj og 1 tyk. Heraf må man slutte, at laden har ligget syd for østmurens portal.

Et †*halsjern* med lænke, men uden hængelås er omtalt i inventariet 1764¹².

En *storkerede* på korets østgavl står ubenyttet (1967).

Kirken består af romansk kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et våbenhus i syd og et tårn i vest, som har trappehus i syd. Orienteringen har afvigelse til syd.

Kor og skib er opført af ret store *kampesten* i jævne skifter og med hjørner, dørkarmsten og tympanon af forbløffende velhuggede *granitkvadre*; desuden er der benyttet både *kridtkvadre* og *munkesten* i korets østvindue. Det sidste materiale er tillige anvendt i det rundbuede helstensstik omkring syddørens tympanon (fig. 3), muret som stander- og binderskifter, samt til to vinduer i skibets nordmur. Hist og her i vest- og sydmurens inderside ses *ler* anvendt som bindemiddel; synligt murværk bag våbenhuset tyder på, at bygningen tidligt er blevet groft pudset og overhvidtet, hvad der kan have sin forklaring i det

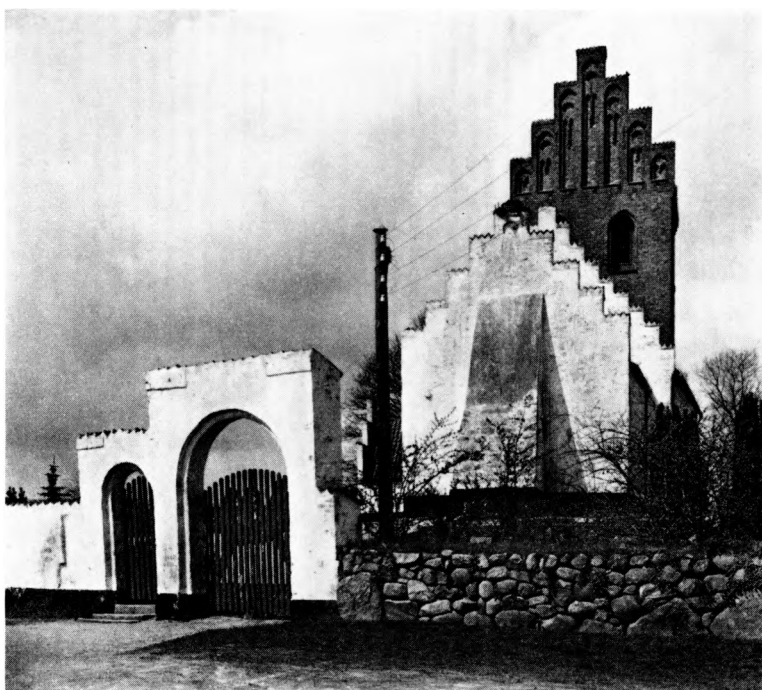

Fig. 4. Grønholt. Kirke og port, set fra øst (p. 859, 862).

L. L. 1955

stærkt blandede byggemateriale. De til skibets åbninger benyttede munkesten er ret små ($25 \times 12,5 \times 7,5$ —8 cm), kiledannede i de buede stik og med smig i vinduernes karme; *rifling* ses både i døren og skibets østre nordvindue, men den synes snarere udført før brændingen end ved tilhugning. Fugningen i dette vindue er glat, med let skårne kanter; den dækkes af samme, lidt grove, 5—10 mm tykke pudslag, som ligger på resten af overvæggene i kor og skib; laget bærer i hvert fald for skibets vedkommende spor efter afkostning i våd tilstand og har senere fået en enkelt overhvidtning (sml. lig. 8).

I koret er der foruden det nævnte østvindue, der siden 1935 står som indvendig niche, spor efter et nordvindue af lignende størrelse. De to vinduer i skibets nordmur er betydelig større (bredde 115—117 cm), men behøver ikke derfor at hidrøre fra en ændring¹³. Både kampestensmurværkets ret store sten, kvaderteknikken og det blandede byggemateriale i øvrigt taler for, at kirken tidligst kan være opført henimod eller omkring 1200; den mulighed foreligger, at skibet er opført senere end kor og triumfmur (jfr. tagværk p. 864). Norddørens plads kan fastslås ved hjælp af østkarmens ene kvader, men syddøren står næsten uændret; hver af dens yderkarme er sat af to store, glathugne granitkvadre, og herpå hviler et glat granittympanon, der omsluttet af det allerede omtalte rundbuede helstens stik af tegl; over de smige inderkarme er der en

vandret afdækning med planker, som i deres nuværende form antagelig stammer fra 1913, da den siden 1843 blændede dør genåbnedes i forbindelse med våbenhusets omdannelse til sakristi (p. 864).

Den forholdsvis smalle korbue har kragbånd med hulet underside; de er afhugget mod vest af hensyn til korbuebjælkens anbringelse. Både skibet, hvis oprindelige murhøjde (over terræn i nordvest) er godt fem meter, og det ca. en halv meter lavere kor har haft *bjælkeloft*, der i hvert fald fra begyndelsen må have haft brædderne liggende på oversiden. Der ses i korets nordre langmur spor efter seks bjælker, som har ligget ned i murkronen; af skibets, der har haft en lignende anbringelse, kan kun gavlbjælkernes leje fastslås; i niveau med den østre bjælkes underkant har triumfmuren et lille tilbagespring (sml. fig. 7).

De tre taggavle er meget velbevarede, og foruden bomhuller fra opførelsen viser begge skibets gavle (tilmurede) aftryk efter gavlspærfagene. På østsiden af triumfgavlen, der har en lille, oprindelig, kampestenssat *gennemgang* til korloftet, ses tillige aftryk efter kortaget (jfr. p. 864).

Ændringer og tilføjelser. To store, fladbuede *†vinduer* (indre bredde ca. 160 cm) i skibets sydmur stammer antagelig fra o. 1400; toppunktet på det østre sidder 85 cm under murkrone på det vestre 53 cm.

Korets hvælving synes noget ældre end skibets, og den kan være samtidig med et fladbuget nordvindue (stikket ses udvendig over det nuværende), der svarer til de netop omtalte i skibet. Hjørnepillerne og de runde skjoldbuer er helstens; i hjørnepillernes false findes (ca. 140 cm over gulv) dværsgøjler med vulstagtig kapitæl som vederlag for de halvsten brede, afrundede ribber. Selve ribbekrydset er af hele sten, der danner et ligearmet kors; på oversiden muret topkvadrat. Hvælvets sten måler kun 24,5—25,5 x 11,5 x 8—8,5 cm. Ved hvælvslagningen bibeholdt koret sin gamle spærfodsordning med sugfæl, som 1764⁸ erstattedes af murede gesimser. Støttepillen mod korets gavl, den »skak« pille eller den store Contrefors blev 1718 opmuret fra grunden og tre alen i højden¹⁴ (jfr. fig. 4).

Skibets tre hvælv er utvivlsomt yngre end både våbenhus og tårn; de er spændt så lavt, at selv kappernes issepunkter ligger dybt under murkronen, og de trykker interiøret meget. Vægpillerne har omløbende, på undersiden affasede kragbånd; de helstens gjordbuer har affasede kanter og de kvartstens brede ribber er retkantede; på oversiden helstens brede overribber med trinkamme og topkvadrat. Overhvælvningen medførte en ændring af skibets sydvinduer, hvis stik rager højt op over skjoldbuerne, og i forbindelse med tagværkets fornyelse (p. 864) fik langmurene gesims (udkragende savskifte under to retkantede false); taggavlene forsynedes med 17 kamtakker, som for vestgavlens vedkommende fjernedes delvis ved tårnets opførelse. Korgavlens ni kamtakker, den øverste med en cirkelblænding, er muligvis kommet til ved samme tid; alle kamtakker er dækket med munketeg. l.

L. L. 1955

Fig. 5. Grønholt. Indre, set mod øst. Før sidste ændring af alterbordet (sml. fig. 9).

Tårnet må på grund af sin lighed med Asminderøds korgavl (p. 764) dateres til henimod eller omkring 1500. Det velbevarede murværk er for klokkestokværkets og gavlenes vedkommende muret af en noget større sten (26—27 x 13—14 x 9—10 cm mod 26x12—12,5x8,5 cm) end de to nedre stokværk, men der synes i øvrigt ikke at være nogen grund til at datere de to bygningsafsnit forskelligt. Stenene forneden er hårdtbrændte med mange sorte kopper, der i understokværkets nordside er lagt i *rudemønster*; de er endvidere benyttet til farveveksel i buestik og til lukning af stilladshuller. Munkeskiftet er næsten regelmæssigt, indvendig med lejefuger strøget i overkanten, stødfuger i højre side. Tårnrummet har en rundbuet arkade, brudt gennem skibets gavl, og samtidig krydshvælving; i syd er der et blændet, svagt spidsbuet vindue med spidsbuet, ydre spejl, og i vest ses stikket fra et lignende over den 1843 indhuggede, spidsbuede portal; på begge sider af vesthjørnerne, i vinduernes halve højde, findes små cirkelblændinger.

Det samtidige trappehus er i syd; det har fladbuet dør under spidsbuet spejl, og derover et savskifte, som formidler en lille udkrøgning af de øvre mure, på hvis sydside der ses cirkel- og båndblænding. Over skibets murkrone er murværket fra 1745, da overdelen fornyedes sammen med skibets sydvestre kamtak. Trap-

pen har rund spindel, loft af fladbuede binderstik og trin, som er delvis fornyet 1754; den udvidede overdør fører ind til mellemstokværket, der som i Asminderød altid har været uden vinduer. Gennem vestgavlen er der en åbning til skibets tagrum, brudt eller udvidet før 1732, da man fjernede murbrokkerne, som lå fra tårnmurens gennembrydning og fik skibets »gevelftbue« til at synke⁸.

Klokkestokværket har to spidsbuede, falsede glamhuller til hver side og gavle i øst-vest, hver med syv kamtakker og lige så mange falsede høj blændinger med stavværksdelt bund (cirkelblænding over tvillingspærstik på hængestav over konsol med hjørnefas). — Ved tårnummets omdannelse til våbenhus 1843¹⁵ (jfr. vestportal) blev der i tårnarkaden indføjet en mur med dør til skibet. Senest på dette tidspunkt må en stor pille mod tårngavlen være nedrevet; den blev repareret 1732⁸ og var tilsyneladende udformet som korgavlens.

Våbenhuset foran syddøren er senmiddelalderligt, opført af munkesten i munkskifte (26,5—27,5 x 13—14 x 8 cm), men noget flikket. Den store taggavl har fem brede kamtakker og derunder fem høj blændinger med tvillingfladbue over konsol med stor halvrundstav. Oprindeligt er vistnok den fladbuede og falsede døråbning, der 1764⁸ fik sin endnu bevarede »flammerede« dørfløj (se denne). Samtidig blev de murede *bænke*, hvoraf kun den østre er i behold, klædt med brædder. Da indgangen 1843 flyttedes til tårnet, blev våbenhuset til materialrum, og kirkens syddør tilmuredes (sml. alterbord). 1913 omdannedes det til præsteværelse og fik på ny forbindelse med skibet gennem en fladbuget døråbning anbragt i en indskudsmur i den gamle syddørs inderside; i vestmuren indhuggedes to fladbuede vinduer. Det indre har bjælkeloft (gråmalet over blå bjælker) og siden 1966 gulv af gule mursten.

En *† kalkkule* foresloges 1871 flyttet fra våbenhuset til portens højre side¹⁶.

Tagværkerne er alle af eg og middelalderlige, men omsat og suppleret med fyr, over kor, skib og våbenhus 1764⁸, over tårnet 1845¹⁵. Korets, med to hanebånd og korte spærstivere, er i sin nuværende form jævngammelt med hvælvingen, men de to gavlspærfag indholder rester af romanske spærfag med hanebånd og to lange, skrå spærstivere; rejsningen blev lidt stejlere 1764, og samtidig erstattedes de 1760⁸ fornyede sugfjæle med muret falsgesims. I triumfgavlen ses aftryk efter planker eller spån samt et 30 cm dybt hul efter en rygningssplanke. Skibets tagværk, der er jævngammelt med de tre hvælv og gesimserne, er ligesom tårnets af langstolstype. Udvendig i skibets to gavle ses aftryk efter de romanske spærfodder, som har usædvanlig lange (godt 3,5 m), lodrette spærstivere. I vestgavlen er spærfodens vandrette tømmer kun halvt så tykt som i østgavlen; både dette og andre forskelligheder i de to gavlspærfag kan skyldes, at de er afbundet på forskellig tid. Er det tilfældet, må der være et byggestop efter opførelsen af kor og triumfmur, en mulighed, som finder støtte i den kraftige størrelsesforskel på korets og skibets ældste vinduer.

E.M. 1967

Fig. 6. Grønholt. Indre, set mod vest. Efter restaureringen 1966. Til højre døbefonten med ny kumme, udført af Vitus Nielsen (p. 871).

Kirken synes at have været vel vedligeholdt; kun 1668⁹ er den omtalt som brøstfældig. 1722 blev nordre tårntags hulsten udskiftet med vingetegl, men 1732 var de resterende tage dækket med hul- og dæksten samt hulsten med rygfuge⁸. De sidste munketagsten (bortset fra kamtakkernes) forsvandt antagelig sammen med tagværksreparationen 1764, og nu er alle tage hængt med røde vingetegl. Tårnet, som istandsattes 1956 (arkitekt Jens Lundquist), står i blank mur, resten hvidkalket med tjæret sokkel. De spidsbuede, gotiserende støbejernsvinduer stammer fra 1843¹⁵, da gulvene blev fornyet med lose, gule mursten, som bibeholdtes ved istandsættelsen 1964—66 (arkitekt Rolf Graae).

Glaserede, kvadratiske *gulv fliser* fra middelalderlige gulve findes (siden 1912) i syddørens tærskel og langs våbenhusets bæk, dels brune på 13 cm og grønne på 15, dels grønne og gule på 18—19 cm.s sidelængde (sml. alterbord p. 868).

E.M. 1967

Fig. 7. Grønholt. Romansk kalkmaleri, detalje af fig. 8, nordre halvdel, visende det grove underlag (p. 866 f.).

KALKMALERIER

1) (Fig. 7-8) o. 1275. På triumfvæggen over hvælvingen ses en ca. 85 cm høj frise, Kristus og de 12 apostle, under arkader på slanke søjler. Allerede Magnus-Petersen betegnede (1884) billederne, »af ikke ringe Kunstværd«, som utydelige. Både over og under arkaderne har der været en ca. 25 cm høj bølgebladbort. Ved restaureringen 1965—66 afdækkedes (og overhvidtedes) på triumfvæggen under hvælvet de nedre rester af den ovennævnte udsmykning, meget ødelagte, bl.a. en siddende figur og en stående med glorie i retkantet ramme nord for korbuen (opstandelsesscene?), samt en bræmme med geometrisk mønster langs buens kant. — Også på nordvæggen har man skimtet figurbilleder, og i skibets østlige nordvinduer sås tidligere rester af en bladbort. Alt var ma-

L. L. 1955

Fig. 8. Grønholt. Romanske kalkmalerier på triumfvæggen, over hvælvene (p. 866).

let på hvidtekalk, der lå direkte på den ujævne puds (jfr. fig. 7). Kalkmalerierne viser mange overensstemmelser med Fodbys (DK. Sorø p. 1105)¹⁷.

2) 1682. 1965—66 fandt man, at ribber og gjordbuer for skibenes hvælv havde stået med grå, senere med rød farve. I kapperne har der været enkelte primitive dekorationer; i østhvælvets sydkappe stod HI I W, sikkert for sognepræsten hr. Jens Jakobsen Wind, i østkappen nederst I K M F? og D O O S med sort. Højere oppe var der primitive grene i rødt og i toppen læstes »Anno 1682«.

INVENTAR

Oversigt. Kirkeinteriøret præges af restaureringen 1965—66, der bl. a. bragte det 6-søjlede, romanske alterbord tilbage til dets oprindelige skikkelse, samlede de bevarede dele af den samtidige døbefont og supplerede den med en ny kumme. Samme år fik kirken nyt orgel, og alle stolestader, både de barokke i skibet og de to gamle præste- og degnestole i koret (1569) fik ensartet staffing. Prædikestolen fra 1574 var allerede 1914 renset for talrige overmalinger.

Så net og renfærdigt har rummet ikke altid set ud. I sin beretning fra 1912 skriver arkitekt S. Claudi-Hansen — efter at han først havde skildret, hvorledes man (1843) havde molesteret det fornemme alterbord og indmuret dets tiloversblevne søjler, baser og kapitæler som fyld i syddøren —: »1843 har været et slemt År for Kirken; da flyttedes også Kalkstensfonten ud, og der kom en klostelignende Himpegimpe af Træ i Stedet«.

Alterbord (fig. 9) romansk, o. 1200, seksøjlet, samtidigt med kirkebygningen (og døbefonten), et fint og omhyggeligt arbejde, hvis mage på Sjælland vistnok kun har været at finde i Roskilde domkirke (DK.Kbh.Amt. p. 1619 fig. 302). Rordet, som er af gotlandsk kalksten, består af en plade, 214x113x ca. 13 cm, hulkantet, hugget af een sten; midt i oversiden er der en *helgengrav* dækket af en rektangulær, itubrudt og suppleret kalkstensflise. Om de heri

fundne relikvier, se nedenfor. Pladen bæres af seks søjler, fem af lys kalksten, den sjette noget afvigende og af mørk, rødlig kalksten (to fornyede 1966). Bordet er formentlig styrtet sammen 1843 — de spinkle søjler har ikke været beregnet på også at bære en tung altertavle (jfr. †altertavle p. 869) — og man underbyggede da pladen med to murstenspillen i pladens bredde og bibeholdt een af søjlerne som midtstøtte, anbragt på en fem skifter høj murstensplint, hvorefter bordet dækkedes af en træbeklædning¹⁸. 1912 genfandt man søjleskafter, baser og kapitæler i mer eller mindre medtaget tilstand (et halvt skaft manglede) som fyld i syddøren, der var blevet tilmuret 1843. 1931 udgravedes alterbordets fundament, der viste sig at bestå af ret jævnt placerede kampesten uden mørtel. På een af stenene var bevaret spor efter en søjle, som angav, at bordet ikke havde stået på en sokkel. I fylden blev der fundet en del grønglaserede gulvfliser af samme slags som dem, der nu ligger i kirkens syddør, og andre fundet andetsteds i rummet (jfr. p. 865). 1931 restaurerede C. G. Schultz alteret med genanvendelse af de gamle dele, hvad der medførte, at støttepillerne fra 1843 måtte bibeholdes. 1965 førtes bordet tilbage til sin oprindelige form af Vitus Nielsen; sokkelen og murpillen fjernedes, to søjler fornyedes, og en bundplade anbragtes under søjlerne.

†*Relikviegemme*. I en beretning 1743 fra præsten til Danske Kancelli¹⁹ hedder det: For få år siden har under en 4-kantet sten midt på alteret været en æske af bly og derudi et stykke træ, et stykke ben og en klud. Træet foregives at have været et stykke af *Christi kors*, benet et stykke udaf *de hellige tre kongers eller vises pande* og kluden et stykke af *jomfru Mariæ særk*. Men da det skal være befunden, at adskillige med disse forment hellige stykker har drevet overtro, skal de efter forrige biskops og kirkeinspektørens ordre dels udi alteret i kalk være indmurede, dels opbrændte. — Denne meddelelse harmonerer dårligt med en anden²⁰, der omtaler en relikvie kapsel med levninger af S. Peter og S. Dorothea, også knyttet til Grønholt kirke. Formentlig foreligger her en forveksling med Asminderød, jfr. p. 759.

†*Alterklæder*. Trods alterbordets enestående form har det dog, så langt kirke-regnskaberne rækker tilbage, været skjult under et forhæng, der 1620 omtales som blomstret fløjls⁵ og 1716 som rosenfarvet plys med guldgaldon; sidstnævnte blev stjålet og erstattedes 1721 af et karmoisinrødt af kamelhårsplyskantet med sølvgalon⁸. Det blev syet af skrædder Nicolai Eichelberg i København og betalt af Frederikssund kirke. 1741 havde det nye alterklæde broderi med det kgl. navn, krone og årstal⁸, nævnt på samme måde igen som nyt 1789²¹.

Alterprydelsen er et krucifiks, udført 1931 af frøken Alfelt, efter tegning af C. G. Schultz.

Den tidligere *altertavle*, et stort maleri af G. Rump, olie på lærred, 180x137 cm, Jesu fremstilling i templet, i rektantet træramme med profilgesims og po-

E. M. 1967

Fig. 9. Grønholt. Korpartiet efter sidste restaurering af alterbord, udført af Vitus Nielsen (p. 867).

stament og kronet af et kors, skænkedes af Christian VIII. 1843, da den forrige tavle kasseredes¹⁵. Billedet, der ophængtes på korets nordvæg 1935, fik 1965 plads i tårnrummet.

†*Altertavle*. Inventarierne 1620⁵, 1662⁹ og 1716⁸ nævner »en gammel (malet) altertavle«. Spor på alterbordspladen efter en tavle med fremspringende sidepartier gør det sandsynligt, at det har været en renæssancetavle²². 1745 afskrabede Hans Nielsen, Ganløse, farver og guld på kridtgrund, malede og forgyldte tavlen, satte gyldne inskriptioner på og opmalede skilderierne⁸. 1783 var altertavlen løs, dens bageste »forklædning« tjenlig til reparation, og sirater var løse²¹. 1822 måtte den igen have fæstnet løse dele²³; 1835 beregnede man, at istandsættelse med snedker- og billedhuggerarbejde af den meget beskadede altertavle ville beløbe sig til 20 rdl.²⁴. Siden hører man intet om den.

L.L. 1955

Fig. 10. Grønholt. Alterkalk (p. 870).

Altersølv. Kalk (fig. 10) med fod fra o. 1600, noget ændret knop og bæger fra 1771, det sidste udført hos guldsmed Brandt Johnsen, København (Bøje p. 85)²⁵. På to af fodens tunger graverede versaler og skønskriftsbogstaver: »Forskaffet til Grønholts kirke anno 1693, pastore loci Jano Jacobi Windio« (»da stedets præst var Jens Jakobsen Wind«). På fodpladen et utydeligt stempel, vistnok to hinanden skærende, modvendte V'er. Et tilsvarende mærke har Willum Mortensen, Helsingør (Bøje 1664); han fik borgerskab allerede 1657, og selv om han ikke nævnes efter 1677, må muligheden for hans paternitet dog holdes åben. Under fodpladen graveret: »28 lod«. Skaft, knop, standkant og fodplade forgyldt. *Disk*, 1829, 13 cm i tv., glat med graveret cirkelkors på den ret smalle rand. Under bunden fire stempler: I M for Peder Jacob Malmberg (Bøje 919), Københavns bymærke 1829 (to gange) og guardeinmærke.

Forgyldt. — 1620 havde kirken også en kalk og disk af tin⁵. 1732 byttede Asminderød kirke sin disk, der var for lille, til Grønholt kirke, hvis disk var brøstfældig²⁶. *Oblatæske*, nyere, af plet, stemplet: H. †*Vinkande* af porcelæn, nævnt 1841²³.

Alterstager udført 1680 af Matthis Hecht, 48 cm høje, med graverede versaler på fodskålene: »Me fecit M H i Helsingør anno 1680«, jfr. Tikøb p. 699 og Asminderød p. 775. — Her som i andre domænekirker blev man 1830 belemret med »forstilte lys af blik« til raffineret røolie og lampevæger — i lighed med Asminderød p. 776.

†*Messehageler*. 1620 af blomstret fløj, men desuden nævnes en gammel »væven af sølvtråd« samt en gammel »fordelliet« af grønt, hvidt og brunt fløj⁵ (jfr. prædikestol). Senere er farven rød.

†*Røgelsekar*. 1713 forbedredes kirkens ildkar med lire jernstænger²⁷; det siges snart at være af malm, snart af kobber. 1764 omtales det sidste gang¹².

Alterbibel. Kiøbenhavn 1760. Det niende Oplag. 8: o, i samtidigt, mønsterstemplet læderbind, nu uden spænder.

†*Monstranshus*. 1716 nævnes en gammel, jernbeslået, oliemalet blok med taskelås og nøgle, til kalk og disk⁸; 1764, da lås og nøgle var forsvundet, siges

Fig. 11. Grønholt. Lysearm over døbefonten (p. 876).

L.L. 1955

den at stå i koret¹². Ifølge en udateret indberetning²⁸ af J. M. Thiele, der selv havde set »blokken« 1821, »som oprindeligen er brugt som et Gjemme for Reliquier eller et Helgenbillede«, fortalte *sagnet*, at man tilforn i tørke bar huset om på markerne for at få regn, og i al for stor væde for at få tørvejr.

Alterskranke (jfr. fig. 9) 1843¹⁵, af smedejern. — 1770 anskaffedes en ny *†knæling* med jernrækværk, der stammede fra det 1764 nedbrudte Søllerød-gaards kapel²⁹.

Døbefonten (jfr. fig. 6), der i sin oprindelige form kan være anskaffet sammen med alterbordet, består nu af en kun 28 cm høj firkløverformet fod af grå, gotlandsk kalksten — af type fra o. 1200 (jfr. Mackeprang: Døbefonte p. 384, 412) — hvorover skaft af poleret Hoburg-marmor, øverst afsluttet med en rundstav. Kummen, af rød, gotlandsk kalksten, med lav huling for vandet, er udført af Vitus Nielsen (jfr. alterbord) 1965, der har samlet de enkelte spredte dele. — 1716 omtaltes fonten af en huggen kampesten, gammel og forfalden, 1741 var den brækket midt over⁸. 1884 fandt Magnus-Petersen det ene stykke af foden i materialhuset under sand og teglsten, det andet hos en husmand i nærheden af kirken; her lå det sidste også 1908, mens »en ituslået del af en kumme« fandtes ved våbenhuset³⁰.

Andre døbefonte og dåbs fade. 1) Mellem 1909 og genopstillingen af den oprinde-

L. L. 1955

L. L. 1955

Fig. 12—13. Grønholt. Prædikestol, jfr. fig. 14. Storfelterne med relieffer af evangelisterne Lukas og Matthæus (p. 874).

lige font havde kirken en romansk pastiche (jfr. fig. 5), tegnet af professor L. Knudsen og udført af stenhuggerfirmaet Scheller, København — indviet 5. sept. 1909³¹. Nu i ligkapellet sammen med det tilhørende *dåbsfad* af messing.

2) Forgængerer for nr. 1 var den p. 867 nævnte kasse, der nu ligger på våbenhusloftet, og det tilhørende *dåbsfad* — i et skab i præsteværelset — af tin med graverede versaler: »Grønholt Kirke 1848« og støbermærke M C S 1842, formentlig for Magnus Carl Svanberg II., mester i København 1842³².

†*Dåbs fade og kedel*. Inventariet 1620 nævner en kobberkedel i fonten, formentlig en til kummens huling afpasset beholder³³; senere tales om et (puklet) messingfad og et blyfad³⁴.

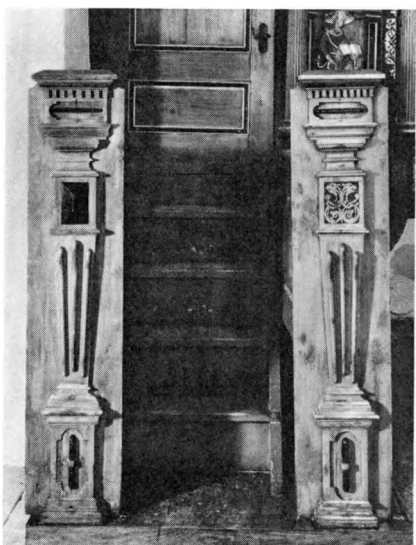
Dåbskande, 1830, af slangehankstype, med Frederik VI.s kronede navnetræk på korpus og på lågets underside: »Grønholt Kirke 1830«. — 1726 fik kandestøber Schønfeltdt betaling for en tin »gitt-kande« med låg (jfr. tilsvarende i Fredensborg slotskirke p. 832) til dåben, kongens og kirkens navn derpå stukket⁸.

†*Korbuekrucifiks* eksisterede endnu 1741, da Hans Nielsen, Ganløse, maledede og forgyldte det⁸.

Fig. 14. Grønholt. Prædikestol, malet 1574 (p. 874),

L. L. 1955

L. L. 1955

Fig. 15. Grønholt. Stolestadegavle ved opgangen til prædikestolen (p. 874).

Prædikestol (fig. 14), med malet årstal 1574, i højrenæssance. Stolen er på fire fag med senere tilføjet dørfag. På hver side af storfelterne med deres evangelistrelieffer er der vinkelbøjede fyldinger, og foran disse står tætkannelerede, frie toskanske søjler på kraftige fremspring. Ret flad, svejet underbaldakin med profilerede hjørneribber, der ender i volutagtige knopper. Nyere stolpe og opgang. *Læsepult* fra o. 1825 beklædt med rødt læderbogbind, der har guldsnit og titel: »Biblia«. Bortset fra storfelterne med evangelistreliefferne, dygtigt skårne manieristarbejder, Markus og Matthæus (fig. 13) med næsten ens, langstrakte ansigter, Lukas (fig. 12) og Johannes skægløse, lidt feminine, er al ornamentik malet. 1722 fornyedes trappen af en københavnsk tømrer. Stolen blev

nedtaget 1764, igen opsat, forsynet med nye stikbjælker, bund (d. e. gulv), pille og trappe; men allerede 1770 flyttedes den »der stod bag en pille« 1 alen længere ud og fik igen ny bund og pille; samtidig blev den betrukket med den gamle messehagel³⁵. Opgangsfagets låge er en barok *stolestadedør* (sml. fig. 15), bredere end det nuværende mellemrum mellem staderne; den har to fyldinger med profilerede lister og tungede beslag svarende til en stoledør på loftet.

Siden 1914 står stolen med sin oprindelige, partielle staffering, der fremdroges under en fire—fem overmalinger³⁶. I frisefelterne gyldne versaler på blå strøbund³⁷: »Verbum domini manet in æternum anno 1574« (»Herrens ord forbliver i evighed«) og i postamentfelterne evangelisternes navne. Søjler og lister står hovedsagelig i træets farve, bueslag og fyldinger blå med sølv- eller guld-lister og evangelisterne i stærkt farvede dragter; de maureskeagtige ornamenter på søjlepostamenter og underbaldakin er malet med sølv. Døren har sorte profillister med guld- eller sølvkant. — 1745 renoverede Hans Nielsen stolen med farver og guld, mens trappelænet marmoreredes⁸; 1908 var stolen »helt oversmurt med en kedelig grå farve«.

Timeglas 1741⁸, på fire fag, i udsavet stativ med drejede småsøjler, fastgjort på prædikestolen ved en smedejernsstang, stafferet med rødt og guld; det afløste et tidligere, som nævnes 1716 og 1740 skulle kasseres⁸.

Stolestader (fig. 15), o. 1670, med pålagte, smalle halspilastre, hvis bryst optages af en stor ædelstensbosse eller er smykket med intarsia; nu uden topstykker³⁸. 1965 blev ryglænene stillet skråt og forsynedes med træknager; sæ-

derne fornyedes og stolene nymaledes (Ernst Trier, Vallekilde): gavlplanken rødbrun, pilasteren lys vissengrøn, hvide ornamenter, lidt guld. — På loftet ligger en tofyldingsdør, den øvre fylding med hammerudvidelser. Blåmalet, med sort fraktur i øvre felt: »Skole Mesterens stol 1771«. Jfr. prædikestolsdøren.

1731 gjorde snedker Anders Jørgensen ti nye stole under tårnet og reparerede de øvrige. 1770 satte Søren Jensen, Farum, nye døre for 24 mands- og kvindestole, og året efter malede Thomas Møller i Esbønderup 34 stole med perlefarve og sorte numre⁸.

E. M. 1967

Fig. 16. Grønholt. Våbenhusets »flammerede«
dør 1764 (p. 876).

Præste- og degnestole i korets vesthjørner, den søndre (degnens) med relief-skåret årstal 1569, næsten ens, af en type der er hjemmehørende i Hillerøds og Slangerups omegn³⁹, en rundbuet gavl med ungrenæssance blomster- og bladornamentik i gavlen og foldeværk i en nedre langfylding, forpanelet med liggende og stående foldeværk. I de to gavlplanker er der spor efter ældre skråpulte (af forskellig tykkelse), begge har nyere pultbrædder, degnens med tre fastsømmede offertavler. Begge, især den søndre er noget sammenstykkede og lappede. Formentlig er i alt fald den nordre stol en rest af kirkens ældste stoleværk — eftersom en præstestol ikke normalt er udstyret med pultbrædt. — På ydersiden af sydstolens gavl læses (jfr. fig. 6) »H AAL 1569«, mens bagsiden på tilsvarende sted har et forsænket reliefskjold af gotisk type, med brede tvillingrundinger forneden og »lanseindsnit« i den ene side, kun svagt skråtstillet. I skjoldet reliefskåret H H på hver side af et bomærke. Nymalede, som stolestaderne, 1966, ved hvilken lejlighed et malet skjold med bogstaverne LV foroven på bagsiden af nordstolen blev overmalet. Oprindeligt har træværket kun haft en partiel staffering. — 1716 nævner inventariet to grønmalede skriftestole, den ene gammel, samt en gammel, egemalet degnestol⁸; de samme nævnes i inventariet 1764¹², men det hedder her: »1 grønmalet skriftestol, 1 grønmalet ditto, 1 degnestol med en bæk, er de ordinære skrifte- og degnestole«⁴⁰. — 1783 gjorde snedkeren et nyt stykke brystpanel i degnestolen på tre kvadratalen²¹.

†*Kiste*, jernbunden, nævnes i de ældste inventarier; 1740 meddeles, at kirkeværgen siger, at det er den, der er kommet fra Asminderød⁴¹ (jfr. p. 782). 1764 stod den hos kirkeværgen¹².

Dørfløj (fig. 16), 1764, til våbenhuset⁸, »flammeret« på seks planker, der indvendig sammenholdes af vandrette revler, hvorpå de siksakmønstrede gangjern er fastgjort. Stor, samtidig, »åben« *lås* (fig. 17).

Orgel 1965, leveret af Troels Krohn, Hillerød, med seks stemmer, manual og pedal. Façade og orgelhus ved Rolf Graae. I skibets nordvesthjørne. Det tidligere orgel var fra Petersen og Stenstrup (nævnt 1904)¹⁰ og betegnedes 1963 som et defekt harmonium.

†*Pengeblok* 1837²³, jernbundet. Udsat ved restaureringen 1966.

Salmenummer *touler* fra sidste restaurering, tre retkantede, delt i rektangulære felter til metalnumre. På våbenhusloftet ligger fire fra 1800'erne til skyde-numre⁴². 1805 havde kirken to sorte tavler til at skrive numrene på²³.

Lysearm (fig. 11), vel fra 1700'erne, med tre S-formede arme og på hver en obelisk. Armene udgår fra en »halveret« stang med midtdelt kugleled. Topfigur: flakt ørn. Over døbefonten.

Klokker. 1) O. 1425, skriftløs, med aftryk af mønter i frisen. 10 af disse kan bestemmes som hulpenninge fra Erik af Pommerns møntsmedie i Næstved eller Lund fra tiden ca. 1400—1424⁴³. Hankene har spinkle tovstave. 78 cm i tv. (Uldall p. 133, Gribso p. 77).

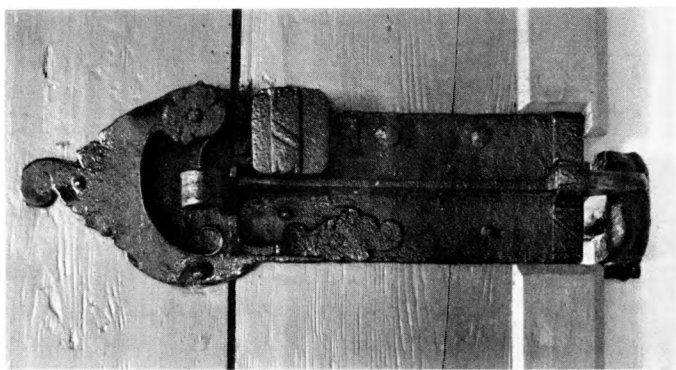
2) 1471, støbt af Jens Pedersen (Johannes Petri) i Slagelse, også kaldet Jes smed. Indskrift med dårligt støbte minuskler: »ano d(omi)ni m cdlxxi ca(m)pana ecc(lesi)e gro(n)holte tpe [eller tpc] voco pet pavli/pbr(?) andreas ?a v« (i herrens år 1471. Grønholt kirkes klokke ??? jeg kalder. Peder Povlsen, præst(?). Andreas . . .«). Før og efter indskriften to forskellige seglaftryk, det ene med et bomærke og ulæselig omskrift, det andet med et indcirklet tegn (en gryde?) og omskrift, hvoraf hovedparten er forsvundet og kun tre bogstaver (»con«?) levnet. Hankene har brede skråriflinger. 82 cm i tv. (Uldall p. 196, Gribso, i ÅrbFrborg. 1934, p. 76). — Ny ophængning af begge 193? af Aug. Nielsen, Roslev, og nye knebler.

Ved klokkeskatten 1602 skulle Grønholt kirke aflevere en klokke; den frikøbte dog klokken ved levering af kobber og rede penge⁴⁴.

Klokkestol 1619⁵, af eg, til to klokker, anselig, strækkende sig fra nordvæg til sydvæg, af bindingsværksagtig konstruktion med tappede samlinger; suppleret, formentlig 1845 (jfr. tagværk p. 864) med kryds i stolens tværretning. Blandt de mange indskårne årstal er det ældste læste »Aar 1633«.

GRAVMINDER

Epitaf. O. 1788. »Her under hviler min broder Franciscus Wolf, fordum mestersvend i hendes mayestet dron(n)ing Iuliane Maries køkken, fød den 29. ian. 1739 og død den 9. sept. 1788«. Marmortavle, 77 x 45 cm, med sortmalede

E. M. 1967

Fig. 17. Grønholt. Lås på våbenhusets dør, jfr. fig. 16 (p. 876).

versaler; bred, tværriflet kant og postamentfelt med nupret bund. På skibets sydvæg inden for døren til våbenhuset, hvor den tilhørende $\dagger$ gravsten lå¹⁸.

Gravsten. Første halvdel af 1300'rne, tre revnede og udslidte teglfliser, 26,5x26,5 cm, der sammen med andre, nu forsvundne har dannet en »gravsten« med fordybet randskrift på latin⁴⁵. Bogstaverne er pyntelige, gotiske majuskler; men da de tre fliser ikke har ligget fortløbende, giver læsningen ingen sammenhængende mening. Nr. 1: »dam : di«, nr. 2: »r : pat«, nr. 3: »eratq«. Muligvis skal dam suppleres til qvondam (fordum), pat til en form af pater (fader), og hvis bogstavet efter erat er et q, må her have stået eratqve (og han var). På våbenhusloftet.

Før restaureringen 1965—66 lå der flere udslidte gravsten i kirkens gulve; nu er der kun een under korbuen, med evangelistsymboler i hjørnecirkler.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. *DaKanc.* B 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene i henh. til kgl. missive af 1590 28. dec., III Sjælland.

LA. *Arkivsager afgivne fra Frederiksborg amtsstues arkiv 1898.* Grønholt regnskabsbog 1716/17—1779/80.

Ved embedet. Liber daticus 1840—57. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet: Museumsindberetninger af Vilh. Boye 1884 (indskrifter), J. Magnus-Petersen 1884 (bygning, kalkmaleri og inventar), Chr. A. Jensen 1911 (prædikestol), S. Claudi-Hansen 1912 (alterbord), Niels Termansen 1914 (prædikestol), M. Mackeprang 1914 (prædikestol, præste- og degnestole), Kr. Due 1915 (stoleværk), Poul Nørlund 1928 (bygning), Sigrid Christensen 1928 (inventar), C. G. Schultz 1935 (alterbord), Olaf Hellvik 1965 (kalkmalerier) samt Rolf Graae 1965 (hvælv og kalkmalerispor) og 1966 (alterbord, døbefont). — Undersøgelse og beskrivelse ved Vibeke Michelsen og Marie-Louise Jørgensen 1955 samt Elna Møller og Erik Moltke 1967.

Notebøger i NM: C. G. Schultz LXIX, løst indlæg, 59. LXXIII, 5a.

¹Landebog p. 185. — En meget vidtløftig proces om noget kirken tilhørende gods førtes i årene 1494—97, se Danske Magazin 5. rk. III, 366—77, jfr. Scandia XXIII, 83 f.

² Fru Eline Gøyes Jordebog ved A. Thiset, 1892, p. 318 f. KanCBrevb. 6. maj 1585.

³ RA. DaKanc. B 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods indsendt af lensmændene, læg III. ⁴ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1820—1900. Kommune kopibøger. ⁵ RA. DaKanc. B. 184. Seks års kirkergsk. 1614—20. ⁶ Folkemindesamlingens kartotek. ⁷ LA. Frederiksborg-Kronborg amter. Breve og dokumenter vedr. de kgl. kirker og skoler 1788—90. ⁸ LA. Grønholt kirkes rgskbog 1716—1780. ⁹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1661—72 Frborg amt, Lyng hrd.s kirkergsk. ¹⁰ RA. Kultusministeriet 1. dep. 1848—1916. Journalsager. ¹¹ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Kommune sager 1700—19. ¹² LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1764. De kgl. kirkers inventarier. ¹³ Jfr. Trap, Frederiksborg amt p. 125. ¹⁴ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1713—19, jfr. note 8, og RA. Rtk. Bygningsadministrationens journal. ¹⁵ RA. Rtk. Bygningsadministrationens kopibog 1841—50. ¹⁶ LA. Kgl. Bygningsinspektørs arkiv. Meldahl: Domænekirkerne pk. XXII. ¹⁷ Nørlund-Lind: Kalkmalerier p. 237, med litteraturhenvisninger, hvortil kan føjes Magnus-Petersen: Minder, 1909, p. 278. ¹⁸ Niels Stenfeldt: Asminderød og Grønholt Sogne i gamle Dage. Manuskript i Fredensborg bibliotek, 1925. ¹⁹ RA. DaKanc. D 102 a. Efterretn. om købstæderne og amterne 1743—46, jfr. Kgl. Bibl. Kallske samling, fol. 48. Jessens saml. til Frederiksborg og Kronborg amter. ²⁰ Gengivet efter samme kilde hos Resen, Pontoppidan, Thurah o.fl., se under Asminderød p. 772. ²¹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1780—97 Kronborg distrikts kirkergsk. ²² Opmåling af de efterladte spor ved Rolf Graae 1966. ²³ RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrsgsk. Kronborg amtstue. ²⁴ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journal. ²⁵ Jfr. note 8. Niels Stenfeldt meddeler — i Asminderød og Grønholt Sogne i gamle Dage (manuskript i Fredensborg bibliotek fra 1925) —, at kalkens overdel er fra 1820. ²⁶ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. Sjællandske rytterdistrikters kirkergsk. ²⁷ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1713—19. Sjællands stifts kirkergsk. ²⁸ Afskrift i arkivet i Nationalmuseets 2. afd., Grønholt; originalen i mappen: Nykøbing Falster. ²⁹ Jfr. note 8; sml. også DK. Kbh. Amt p. 447. 1741 satte snedker Jens Christensen fra Farum knælingen for alterfoden på syv små, sirlige og udskårne knægte. ³⁰ J. D., i Avertissementstidende for Fredensborg og Omegn, nr. 127, 1. jan. 1908, jfr. beretning 1966 af Rolf Graae. ³¹ Avertissementstidende for Fredensborg og Omegn, nr. 168, 15. sept. 1909. ³² Meddelt af museumskonsulent P. Halkjær Kristensen. ³³ Jfr. Mackeprang: Døbefonte p. 66, og note 5. ³⁴ Jfr. note 8, årene 1716 og 1740, note 12, 1764. ³⁵ Jfr. note 8. Inventariet 1716 omtaler en gammel prædikestol med krone, men 1721 kan ingen mindes, at kronen (himlen) har været der. ³⁶ For disse er der gjort rede i en lang og omhyggelig beretning ved N. Termansen. Indvendig i stolen er malet: »Istandsæt Aar 1914 under Nationalmuseet af Kristian Due«. Ved restaureringen bestemtes (ad kemisk vej) en grå farveprøve som værende *smalte*; der fandtes ikke sølv men tin. ³⁷ Ifølge N. Termansens beretning er det udført således: »Bogstaverne er først lagt an og forgyldte, derpå er bunden lagt over med en fed oliefarve, og heri er strøet blå strøsand ... Nu nærmest gråt blandet med enkelte kraftig blå korn og noget klart glimmer«. ³⁸ Således også ifølge Magnus-Petersen 1884. ³⁹ C. A. Jensen: Snedkere og Billedsnidere, 1911, p. 34. ⁴⁰ At det er de samme stole som de nuværende, der tales om, fremgår af konservator Kr. Dues beretning fra 1915: ». . . har været malt ialt fem Gange. Yderst en lys gullig Egetræsaadring med enkelte rødbrune Lister, under det igen Egetræsaadring med lyse Fælder, mørkere Rammestykker og sortbrune Lister, under det en hvidgraa Overstrygning, der synes at være ens overalt, under det en kraftig grøn Farve med stærk Anvendelse af zinoberrøde Lister, under det den nu anvendte Stafering; en rødbrun Farve med gulbrun og sort Stafering, og underst den oprindelige, delvise Stafering.« ⁴¹ Jfr. note 5 inventarium 1620, note 9 inventarium 1662 og note 8 inventarierne 1716 og 1740. ⁴² RA. Rtk. 245—416. Beregninger og overslag over bygningsarbejder 1821—27, og note 23 inventarium 1831. ⁴³ Meddelt af Georg Galster. ⁴⁴ RA. Rtk. Fæstningsrgsk. 1600—19. Rgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og ham-

mermølle. Læg 1600—07. Rgsk. for Kronborg gethus. ⁴⁵ Antagelig en tilsvarende omtales i herredsbeskrivelsen (Holbo hrd., i Nationalmuseets 1. afd.) fra 1886, hvor Vilh. Boye meddeler, »at skovfoged Jørgensen opbevarer et 10" langt, 2" højt og 3½" tykt brudstykke af en ligsten af brændt ler med reliefindskrift i minuskler: -1—ate(c?)r. Bogstaverne er 4" høje, anbragte mellem to smalle bånd. Stykket er fundet ved den for- dums landsby Thulstrup (hørende til Maarum sogn), som 1780 blev fuldstændig nedlagt og indlemmet i Gribskov«.

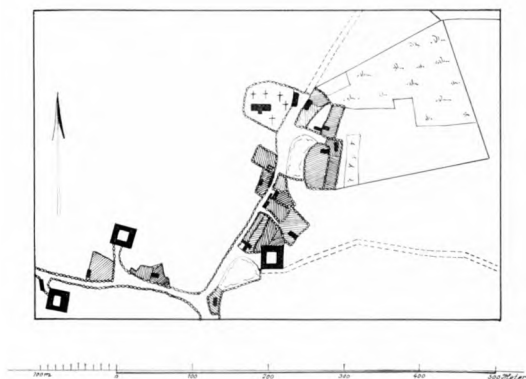

Fig. 18. Grønholt 1813.